

УДК 111.852:81'1

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ І ВІРТУАЛЬНІСТЬ ЯК ОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МОВИ (ЗА КОНЦЕПЦІЯМИ ПОСТМОДЕРНІЗМУ)

Повторева С.М.,

доктор філософських наук, професор,
зав. кафедри соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін
Прикарпатського інституту імені М.Грушевського ПрАТ ВНЗ МАУП
м. Трускавець, Україна

Орлова О. М.,

кандидат економічних наук
професор кафедри менеджменту, економіки та
підприємництва Прикарпатського інституту
імені М. Грушевського ПрАТ ВНЗ МАУП
м. Трускавець, Україна

Анотація.

Автори розглядають ряд положень представників постмодернізму, в яких наголошується, що сутністю онтологічних засад мови є невизначеність. На підставі аналізу функціонування мови створено постструктуралістську поетику, в межах якої відкидається можливість систематичного пізнання поетичного твору, адже йому не властива якась стала структура. Підкреслюється, що постмодерністи заперечують традиційні підходи до аналізу художнього твору, не визнають в його засадах початкової визначеності смислу; смисл постає як віртуальність, створюється у динаміці, у взаємодії автора і читача або глядача. Показано, що під значним впливом зазначених концепцій відбувся поступовий поворот від позицій про сталість початкових духовних засад мови і мислення до висновків про невизначеність, релятивність, віртуальність, змінність, хаотичність онтологічних засад мови, а також життя людини і людства.

Ключові слова: віртуальність, невизначеність, постструктуралістська поетика, смисл, онтологія мови.

Summary.

The authors examine some thesis of postmodernists, who accent that the essence of ontological base of language is uncertainty. At the basis of analysis, the function of language was creating the poststructuralist poetics. The possibility of the systematic study of poetry works were refuted because it hasn't any stable structure. Authors underline that postmodernists refuse traditional methods of analysis the literature work. They do not recognize in the essence of this work the beginning of any sense; the sense is virtually, it created in the dynamic, in the connection of author and reader or spectator. In this text is demonstrated that postmodernists conceptions become the important case of the turning from the position of stable spiritual beginnings of language and thinking to the conclusion of uncertainty, relative, virtually, unsteadily, chaotic ontological of language beginning and life of man and mankind.

Key words: uncertainty, virtually, poststructuralist poetics, ontological of language.

У постмодерністському дискурсі своєрідно тлумачяться сутність та функції мови і мовлення, що істотно відрізняє розуміння мови у класичній європейській традиції. Так, видатний італійський філософ У.Еко дотримується думки про те, що в основі мови і мовлення перебуває процес становлення. Мислитель впевнений, що немає ніякої початкової структури, праструктури буття чи мови. Доведенню цієї думки італійський мислитель присвячує окрему книгу [8]. Він наголошує, що не може бути жодного початкового порядку, заздалегідь існуючого, наперед заданого зв'язку між знаками. Ми творимо ці структури, порядки, щоб орієнтуватися в дійсності. Вихідний порядок, на його думку, подібний до сітки чи драбини, яку використовують, щоб кудись піднятися. Після цього драбину слід відкинути, адже хоч вона і знадобилася, в ній самій не було жодного смислу [8, с.531]. Італійський мислитель вважає, що неодмінною складовою онтологічного статусу мови є невизначеність, туман. Дійсність спілкується з нами кодом, насичена загадками. Структура цього коду змінюється кожного разу, коли міняється якась складова тексту, що нами створюється. Ці тексти містять у собі глибший смисл, ніж той, яким наділяють свій твір автори. Представники класичного раціоналізму, який сформував європейську культуру, називали варварами тих, хто замість змістовного тлумачення текстів вдавався до незрозумілого белькотіння. З позицій постмодернізму саме ці варвари здатні досягнути глибший смисл мовленого і написаного тексту. Раціоналісти не прагнуть шукати глибинних смислів у семантичному тумані, імлістому нонсенсі, просто відкидають незрозуміле [3, с.126].

Представник французького постмодернізму Ж.Деріда надає вирішальну роль у докорінній зміні розуміння смислу поняття структури лінгвістичному аналізу, здійсненому і поширеному в різних варіантах структурного підходу. Відтоді виникає і розвивається концепція структурності без центру, невизначеності структури. Почали думати, що центру не існує, що центр не може мислитися у формі присутнього суцього, що він не має свого природного місця, що це – не постійне місце, а функція, не-місце, в якому до нескінченності програються взаємозаміни знаків. В такому розумінні структура ототожнюється з грою відмінностей. «Саме тоді настає мить, коли мова заповняє універсальне проблематичне поле, - відзначає філософ, - саме тоді настає мить, коли за відсутності центру або початку, все стає дискурсом..., тобто системою, в якій центральне, первісне або трансцендентальне означене ніколи не є абсолютно присутнім поза системою відмінностей. Відсутність трансцендентального означеного розширює до нескінченності поле та гру сигніфікації» [1, с.566]. Отже, невизначеність розуміється як істотна характеристика структури мови і мислення.

Представниця французького постмодернізму Ю.Крістева критикує позиції професійних лінгвістів, які пишуться тим, що розуміють «чисте позначення», спокійно висувують свої моделі й концепції мови, зберігають гігієну теорії [4, с.318]. Однак, на її думку, нині вже неможливо читати будь-який трактат з лінгвістики, не розшифровуючи, що мовить кожна фонема. Пересічний лінгвіст розглядає іронію, вірш як об'єкти дослідження, але бере від них кілька окремих уявлень для своєї моделі мови і лише підспудно відчуває, що процес сигніфікації не обмежується мовою, що у слові, дискурсі перебувають інші, не лінгвістичні сутності, гетерогенні і деструктивні. На підставі аналізу деяких поетичних творів дослідниця підкреслює, що життя застигає і завмирає, коли підкоряється суворим і негнучким моделям. Лише поетична мова постійно бореться проти цієї застигlosti, смерті, тисне на неї, закликає її. Поет гине, бо прагне перетворити ритм на домінанту, почути в мові те, чого вона не хоче казати, надати їй субстанції, не підпорядкованої знаку [4, с.321].

Внаслідок особливого інтересу до поетичної мови представники постмодернізму сприяли створенню галузі досліджень під назвою постструктуралістської поетики. В межах цього напрямку вважається, що систематичне пізнання поетичного твору неможливе, наголошується на антиієрархічному підході до структури художнього твору. Представники постструктуралістської поетики намагаються показати, як тексти створюють смисли, порушуючи будь-які традиційні умовності [6, с.334].

Більшість представників постструктуралізму (Ж.Деріда, Ю.Крістева, У.Еко та ін.) [1; 2; 4; 7; 8; 9] наголошують на ідеї невизначеності, розмитості смислу, відсутності початкової структури мовних утворень. Ц.Тодоров, осмислюючи відношення між автором і читачами, порівнює текст із пікніком, куди автор приносить слова, а вже читач – смисл. Сприйняття читачів – неконтрольований, необмежений потік прочитань. Смисл, принесений читачами на пікнік, несподіваний для них самих. Не треба псувати пікніка, нав'язуючи будь-які семантичні правила [3, с.126].

Можливість різних тлумачень імен У.Еко демонструє в своєму, мабуть, найвідомішому художньому творі «Ім'я рози» [2]. В авторському поясненні назви міститься концентрований вираз його концепції смислу художнього твору: «Роза є фігурою символічною і настільки обтяженою різними значеннями, що вже не означає нічого: містична роза і немає рози; розенкрейцери (лицарі рози і хреста); дякую тобі за прекрасні рози; свіжість і аромат рози. Читач губиться у цьому, не може вибрати інтерпретації, і навіть якби здогадався, що можна в номіналістичний спосіб відчитати правдиву версію, він усе-таки доходить до цього аж наприкінці, після того, як здійснив невідомо які вибори. Назва має створювати в голові хаос, а не впорядковувати ідеї» [2, с.521]. Слід відзначити, що У.Еко не кожен текст пропонує вважати позбавленим будь-якого смислу, незважаючи на велике розмаїття смислів, властиве кожному тексту.

Подібні думки висловлює й інший представник постмодернізму Ж.Деріда, який протиставляє структури джерелу, що їх породжує, є принципово неструктурованим і невизначеним. Міркуючи про структури літературних творів, він тлумачить їх більшою мірою епістемологічно, як структури пізнання і розуміння. Першопочатком буття Ж.Деріда вважає не структури, а свободу, це загадкове джерело творчості і структури, і нерозривної єдності. «Щоб якнайпильніше розглянути діяння творчої уяви, - відзначає він, - треба звернутися до невидимого у глибині поетичної свободи. Треба відокремити себе, щоб досягти, серед її ночі, сліпих першоджерел творіння» [1, с.16]. Отже, обидва, Ж.Деріда і У. Еко, схильні наголошувати на невизначеному, віртуальному характері початків, у яких народжується обґрунтована цією віртуальністю історія. Якщо прийняти за першопочаток якусь позачасову структуру, то поняття історії і часу зникає. Структура, на думку У.Еко, це Присутність, яка розтягається впродовж часу, лишаючись незмінною; навпаки Початок виявляється Відсутністю, що не має нічого спільного ані з часом, ані з історією, але саме тому вона дозволяє їм бути [8, с.453].

Подібні ідеї відсутності першопочатку творчості Ж.Деріда, пікнікової семантики Ц.Тодорова або імлістого нонсенсу У.Еко в тому чи іншому вигляді втілені у творах більшості представників постмодернізму.

Поширення таких уявлень досить суттєво міняє властиві європейському мисленню акценти в розумінні онтологічного статусу мови і мовлення. Категорія буття втрачає визначеність; реальність все більше набуває віртуального характеру, постає як процесуальність, безмежне становлення, відсутність будь-якої сталості. Ці зміни породжені не лише розвитком лінгвістики і впливом її ідей на формування нових парадигм мислення. До цього також причетна синтетична галузь знань, яка виникла на базі природознавства і нині перебуває у процесі становлення - синергетика. Однак саме поширення методології лінгвістики на значну кількість галузей гуманітарного знання найбільше сприяло і сприяє нині істотним змінам, що перетворюють наше буття. Лінгвістика, за висловом Ю.Крістевої, є лоцманом гуманітарних наук [4, с.277]. Осмислюючи відношення лінгвістики і філософії, дослідниця підкреслює, що лінгвістика, скасовуючи філософію в граматиці, парадоксальним чином через це згнічення знову надає філософії матеріально-мовну основу, відновлює для філософії в конкретній та елементарній формі її конститутивні ядра (категорії, суб'єкт, об'єкт, буття, відношення, смисл тощо) [5, с.202].

Висновки

Представники постмодернізму на підставі аналізу мови як діяльності істотно сприяли змінам методології гуманітарного пізнання. Категорії лінгвістики увійшли в апарат цілої низки гуманітарних наук. В концепціях постмодерністів відбувся поступовий поворот від позицій про сталість мовних структур, існування початкових духовних засад мови і мислення до висновків про невизначеність, релятивність, віртуальність, змінність і хаотичність як онтологічні засади не тільки мови і мовлення, але й життя людини і людства. Ряд лінгвістів і філософів відмовляються від домінування раціоналістичних поглядів на буття мови, людини і світу на користь акцентування ролі внутрішніх ірраціональних духовних чинників у розвитку мови та людської діяльності загалом. Під впливом лінгвістики, яка посіла місце лоцмана гуманітарних наук, виникає нова філософія суб'єкта художньої творчості. Аналіз поетичної мови у постструктуралістській поезії приводить до висновку, що в поезії проступає первинна структура людського буття, глибинні засади людської екзистенції. Діячі мистецтва оголошуються справжніми лінгвістами, які творять смисли в спілкуванні зі споживачами їх

творчості. Водночас підкреслюється, що мова суттєво закорінена в акті сигніфікації, яку здійснює суб'єкт, заангажований у суспільно-історичний контекст [4, с.77-78].

Список використаної літератури

1. Дерида Ж. Письмо та відмінність; [пер з фр. В.Шовкун]. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 602 с.
2. Еко У. Ім'я рози; [пер. М. Прокопович]. Харків: Фоліо, 2006. 576 с.
3. Жицінський Ю. Бог постмодерністів. Великі питання філософії в сучасній критиці модерну; [пер. з польськ. А.Величко]. Львів: Вид-во Українського католицького Університету, 2004. 200 с.
4. Крістева Ю. Полілог; [пер з фр. П.Таращук]. К.: Юніверс, 2004. 480 с.
5. Повторева С.М.Онтологічні характеристики мови та їх інтерпретація у філософсько-лінгвістичних ученнях ХХ ст. *Наук. вісник Чернів. ун-ту*. 2008. Вип.410-411. С.73-78.
6. Сограварді Е. Постструктуралістська поетика. *Енциклопедія постмодернізму*. К., 2003. С.333-334.
7. Eco Umberto. *Semiotics and the Philosophy of Language*. Bloomington, IN: Indiana University Press. 1986.
8. Eco Umberto. *La Struttura Assente*. 1968. 544 s.
9. Kristeva Julia. *Desire in Language. A Semiotic Approach of Literature and Art*. New York. Columbia University Press. 1980.